

Jelena ĐORĐEVIĆ*

(NE)МОЌ ТЕОРИЈЕ — PROBLEM POLITIČNOSTI KULTURE

Apstrakt: Rad preispituje posledice teorijskog i epistemološkog preokreta koji poslednjih decenija umnogome dekonstruiše i redefiniše pojam politike, naročito u okviru levog, liberalnog političkog spektra. Prati se transformacija pojmova kulture, politike i političnosti u okviru teorijskih diskursa Studija kulture zasnovanih na idejama postmarksizma i teorijama proizašlih iz „jezičkog obrta”. Zahvaljujući svojoj istraživačkoj i teorijskoj orijentaciji, ove studije su i u znatnoj meri integrisale, gotovo usisale mnoge druge discipline kao što su antropologija, teorija umetnosti, politička teorija, književna teorija, studije filma, a kasnije postkolonijalne, feminističke, rodne, *queer* itd. studije monopolišući ideološko polje levice koja postaje „plen” ovih studija. Taj teorijski preokret uticao je na stvaranje nerazmrsivog klupka politike, ideologije i kulture. Rad kritički razmatra posledice „kulturalizacije” politike i stvarnosti uopšte u svetlosti realnih (ne)mogućnosti intervencija levice na nagomilane probleme globalnog kapitalizma.

Кljučне речи: kultura, politika, otpor, levice, studije kulture, teorija

U toku poslednjih pedesetak godina dolazi do značajne promene u izučavanju kulture. Pre svega, menja se sam koncept kulture i njeno mesto u sistemu znanja, dok se paralelno sa tom promenom menja i koncept politike, dograđen i proširen pojmom političnosti kao mnogo sveobuhvatnijim i u skladu s mnogim promenama koje su obrazlagali teorijski poduhvati u drugoj polovini dvadesetog veka imajući u vidu strukturalne promene u savremenim društvima. Istovremeno, menja se ne samo

---

* Prof. dr Jelena Đorđević, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

koncept teorije, već njene uloge i funkcije u humanistici, a donekle i u društvenim naukama. Teorija počinje da se shvata kao aktivno sredstvo promena u zapadnim društvima posle Drugog svetskog rata, postajući konstitutivni element rađanja novih formi i značenja na širokom planu kulture. Sve ove promene uključene su u rađanje nove humanističke discipline — studija kulture — koje su zahvaljujući svojoj istraživačkoj i teorijskoj orijentaciji postale ne samo izuzetno popularne, već su i u znatnoj meri integrisale, gotovo usisale mnoge druge discipline kao što su antropologija, teorija umetnosti, politička teorija, književna teorija, studije filma, a kasnije postkolonijalne, feminističke, rodne, *queer* itd. studije, monopolišući ideološko polje levice koja i sama postaje „plen” ovih studija. Ove studije su posebno razvijene u anglosaksonskom svetu, ali zahvaljujući njegovoj intelektualnoj i kulturnoj hegemoniji, one postaju deo, ne samo akademskih kurikuluma u mnogim zemljama, već njihov žargon postaje deo svakodnevnog repertoara političkih borbi između konzervativnih, neretko nacionalističkih i levih liberalnih diskursa. One su danas mejnstrim akademska disciplina i istraživačka i teorijska podrška raznih institucija i reformističkih gestova u slučajevima diskriminacije u zapadnom svetu i u NVO praksama u postsocijalističkim zemljama.

U kratkim crtama — valja se osvrnuti na neke osnovne teme Studija kulture, njihove prepletene i kompleksne inter- i transdisciplinarne metodologije ili tačnije, teorijske okvire, i praktične ciljeve koji su ustanovljeni na početku rada Birmingemskog centra u Velikoj Britaniji, rodnom tlu ovih studija. Inicijalno, one su bile u čvrstoj vezi sa marksizmom, ali u promenjenim istorijskim uslovima, one prihvataju novu, mekšu, „kulturološku” varijantu marksizma koja je područje kulture nadredila ekonomskom determinizmu. Odatle se učvrstilo gledište da je kultura, a ne „proizvodni odnosi” ili društvene i političke institucije, prostor i mesto borbe protiv vladajućeg sistema koji diktira kapitalizam. Imajući za cilj da aktivno deluju u društvu kao vrsta savesti „organskog intelektualca”, kako je to po ugledu na Gramšija naglašavao Stjuart Hol, one su bile plod napora aktivnih članova Nove levice da uvećaju i osnaže politički kapacitet kritičke interpretacije savremene kulture. Dakle, njihov cilj je bio da politički intervenišu na osnovu novih tipova znanja i sagledavanja stvarnosti.

Korisno je podsetiti, kratko, na društveni kontekst u kojem stasavaju novi teorijski pravci koji podstiču dinamične studije kulture. Vratimo se na šezdesete godine, kada je transformacija levice započela. Naime, već od pedesetih godina dolazi do prvog značajnijeg odustajanja od centralne

marksističke teme o borbi klasa, kao i od pojma eksploatacije kao temeljne ekonomske kategorije. Tada dolazi do ozbiljne kritike ključnih marksističkih pojmova na koje se levica oslanjala, a koji su bili upereni protiv suštine kapitalizma. To se uklapalo u brzu obnovu posle rata i uspon države blagostanja tokom „Trideset slavni godina”, što je uključilo i značajnu restrukturaciju društva na Zapadu, to jest promenu mesta uloge radničke klase. Tada se uspostavljaju inicijalni idejni i teorijski obrasci i tumačenje društva koji u različitim verzijama istrajavaju do danas. Kristališe se jedan novi društveni senzibilitet koji je odgovarao masivom rastu standarda, masifikaciji obrazovanja i umnožavanju „sekundarnih frontova” borbe protiv tlačanja. Tome doprinosi velika transformacija industrijskog u postindustrijsko društvo i bujajući, sveprožimajući konzumerizam. Javljaju se novi pokreti, kao što je feminizam drugog talasa, pojavljuju se inicijalni zahtevi homoseksualaca, prvobitni oblici ekološkog osveščivanja, pokret za pravo na abortus, a seksualna revolucija je u toku. Ekonomsko tlačanje gubi primarnu poziciju, društveni uslovi ukazuju da je ideja o definitivnom padu kapitalizma prevaziđena i netačna, i to utoliko više što se pokazuje da se već donekle izmenjena radnička klasa, u većini slučajeva, ne identifikuje sa političkim strujama levice. Uticaj kontrakturne revolucije u ovom procesu nije beznačajan, naprotiv. Ideje kontrakture su „okrznule” gotovo sve značajne francuske teoretičare poststrukturalizma, i ne samo njih.¹ Iako inicijalno američki fenomen, ona se kao vatra širi na Evropu i daje nov materijal levom mišljenju 60-ih godina. Kontrakultura insistira na promeni sveta putem promene svesti, ne obazirući se na ekonomske uslove i nejednakosti. Osim toga, nju su inicirali studenti i srednja klasa, što suštinski menja, pa i ukida pojam revolucije i uvodi ideju pluralne borbe protiv dotadašnjeg načina života i mišljenja buržoazije, oslanjajući se, istovremeno, na nova radikalna znanja psihologije, antropologije i saznanja o religijama Dalekog istoka. Odatle, vremenom izvojevana borba za ljudska prava u velikoj meri pomera akcenat sa društvene na kulturnu ravan, tražeći prava i slobodu za različite „stilove života”.

U okviru novih uslova menja se i koncept moći koji se više ne vezuje za državu već se deli i rasipa širom društva. Teorija i filozofija intenzivno prate ove promene. Altiser sa idejom ideoloških aparata države koje smatra osnovnom matricom ideološkog upravljanja različitim od državnih

---

¹ Fransoa Kise, *French Theory, Fuko, Derida, Delez & co. i preobražaj intelektualnog života u SAD*, Karpos suplementa allographica, 2015.

represivnih aparata. Gramši sa svojom idejom hegemonije, Adorno sa svojim kulturnim industrijama ukazuju na međusobno prožimanje države i civilnog društva, što marksističku teoriju vodi ka novim horizontima. U postuliranju ideje disperzivne moći koju razvija Fuko, rađa se ideja o mikrootporu kao formi nepristajanja na društvene nejednakosti i diskurzivne taktike potčinjavanja. Njegova teorija, kao što je pozato imala je ogroman uticaj do danas jer je otvorila sasvim novu perspektivu o funkcionisanju društva i mogućnostima tihe pobune.

Sve ovo dovodi do jednog značajnog reza kojim se prevazilazi marksistički ekonomizam i ukazuje da je nejednakost pluralna i u osnovi predstavlja kulturološku kategoriju a ne ekonomsku. Umnožavaju se kritičke teorije koje se usredsređuju na nadgradnju (superstrukturu) i apsolutnu prevagu dobija kulturalistički marksizam, koji na osnovu radova Edvarda Tompsona, Rejmonda Vilijamsa, Stjuarta Hoola, estetike Frederika Džejmsona i Terija Igltona, kao i u radovima Pjera Burdijea, utiče na uspostavljanje teorijskih osnova Studija kulture koje će, čini se doskora, suvereno vladati levom kritičkom mišlju i društvenim i kulturološkim analizama, a čija je „misija” bila praktično delovanje na društvenom i političkom polju tadašnje Velike Britanije. Većina osnivača Birmingenskog cetra gde se ustoličuju ove studije, formalni su i neformalni članovi Nove Levice, kao konglomerata različitih pokreta i idejnih orijentacija koje prevazilaze i preokreću osnovna stanovišta marksizma. Ove studije se kasnije sve više okreću teoriji i disciplinama u nastajanju, kao što su postkolonijalne studije, feministička i rodna teorija, gej studije itd. Načelno promarksističke, studije kulture se okreću sve više dominantnim pravcima poststrukturalizma i postmodernizma i njihovim (pseudo) kritikama zapadnog društva postajući dominantni model kritičke analize savremenosti i ugledni model mišljenja nove leve kritike društva.

Pomenuti otklon od klasičnog marksizam naročito je zaoštren pojavom strukturalizma koji je odgovoran za epistemološki rez u pogledu razumevanja odnosa jezika i stvarnosti. „Jezički obrt” u velikoj meri dovodi do onoga što se može nazvati „pražnjenjem od stvarnosti” kao posledica dokaza da jezik nema referencu u stvarnosti, već je, naprotiv, sam jezik suštinski stvaralac stvarnosti onakve kakvu je vide različite klase, rase, polovi i ostale različite društvene grupe. To uvodi ideju kontigentnosti koja u raznim formama poststrukturalizma dobija odlučujuće mesto, a čime se dekonstruiše svako dotadašnje znanje, ukida koncept uzročno-posledičnih odnosa i dovodi u pitanje koncept stvarnosti po sebi. Dekonstrukcija znanja se zapravo vrši u cilju dekonstrukcije stvarnosti onakve

kakvu je do tada zamišljao buržoaski poredak modernog doba. Poststrukturalizam, nikao na kritici modernističkih „totalitarizirajućih” zabluda strukturalizma razgrađuje njegove postulate ali ostaje veran idejama kontigentnosti i odstranjivanja stvarnosti iz diskurzivnih i jezičkih tkanja. Poststrukturalizam je rodno tle novog antihumanističkog mišljenja kojim se u pitanje dovodi moderni subjekat kao izвориšte znanja i uspostavlja se relativistički pogled koji sasvim dovodi u pitanje znanja i mogućnost uspostavljanja objektivnog znanja. Ove teorijske postavke, postaju vrsta *creda* odakle se *konstrukcionizam* i *antiesencijalizam* konstituišu kao neupitne platforme za razumevanje društvenih, političkih i kulturnih fenomena i procesa u okviru Studija kulture, ali i drugih humanističkih disciplina. One se zasnivaju na teorijskim putokazima i posledičnim metodologijama proizašlim iz „jezičkog obrta” što pruža mogućnost za osporavanje, tačnije poništavanje kategorija na kojima je moderno doba gradilo svoje univerzalne istine. Sa te tačke gledišta napravljen je „epistemološki obrt” čija posledica je osporavanje antropocentričnih zabluda modernosti da je moguće govoriti o univerzalnim kategorijama kao što su Čovek ili Istina, jer one nastaju samo u određenim kontekstima i u raznorodnim mogućnostima jezika, te su uvek specifične, a time i relativne. Relativizam koincidira sa idejom o složenim i mnogostrukim istorijskim i društvenim subjektima koji se presecaju po različitim osama klase, rase, roda, seksualne orijentacije, itd. što takođe preseca levo orijentisane grupe po mnoštvu osa. Uporedo sa ovim, u osnovi postmodernističkih pretpostavki, ide i sveobuhvatna transformacija kulture. Postmodernizam ne samo da zapadnu kulturu oslobađa „modernističkih” zabluda i ograničenja, već doživljava nezapamćeni upad medija i popularne kulture u samo tkivo društva, prateći istovremeno zakone koje nameće neoliberalno tržište i narastajuće tendencije ka globalizaciji.

Sa svim svojim raznorodnim varijantama poststrukturalizam ostaje nezaobilazna teorijska osnova levog mišljenja na Zapadu, tačnije u anglosaksonskom svetu, odakle se znanje preliva na kontinentnu Evropu i u druge delove sveta. Vezujući se za kulturološku varijantu marksizma i poststrukturalističke pojmove o jeziku, politički radikalizam revolucionarne levice zamenjen je *radikalnim mišljenjem* i *teorijsko-filozofskom* obradom pitanja radikalne demokratije². Ono što je nezaobilazno nasleđe ovog

² Videti: Razmig Kešejan, *Leva hemisfera, kartografija novih kritičkih mišljenja*, FMK, Beograd, 2016.

ranog perioda kulturnih studija je saznanje da ni jedan kulturni artefakt, kulturni tekst ili praksa nisu nevini u ideološkom i političkom smislu i da pomno čitanje simbola, naracija, gestova svakodnevnih praksi mogu otkriti političke poruke koje, na osnovu toga, nisu samo prisutne u političkim pokretima, programima vlada i opozicije, organizovanim političkim grupama, sindikatima, već su svuda oko nas.

Jedan od prvih kritičkih udara samih Studija kulture kao nove discipline koja se javlja u nastajućem „društvu obilja” bio je usmeren na dotadašnje razumevanje kulture kao autonomne oblasti otelotvorene u najboljim delima ljudskog uma i talenta. Sledeći tragove marksističkog tumačenja klasne borbe, studije kulture polaze od stava da je kultura heterogena i konfliktna, da pripada svim slojevima društva. Trebalo je da se ukaže na mehanizme na osnovu kojih partikularne ideje, zamisli i vrednosti onih koji imaju moć, postaju opštevažeći za cela društva. Time se na udaru našao elitistički koncept kulture. Heterogena i konfliktna priroda kulture koja se konceptualno izmešta iz svog elitnog zabrana, tumačena u novom ključu, širi se na celo društvo i „celokupan način života”, čime se središte kulturološke analize prenosi na sve do tada nipodaštavane forme kulture, pre svega popularne i medijske, kao i na prakse svakodnevnog života. Studije kulture ne samo da su se obrušile na koncept visoke kulture, već su njene učinke i dela u potpunosti izbacile iz vidokruga svojih istraživanja. S druge strane, desilo se da se nova teorija umetnosti koja je odbacivala estetičke ideale modernizma prirodno ulila u studije kulture. Tako je umetnost počela da se percipira samo kao još jedna od praksi podjednako opterećena ideološkim značenjima i društvenom i političkom funkcijom kao i svaka druga oblast kulture. Ideja o autonomiji, posebnosti, čistoti umetnosti je u potpunosti poražena.

U tom smislu studije kulture založile su se da beskompromisno oprovrgnu kritiku masovne kulture koja je vladala evropskom i američkom intelektualnom scenom sve do naleta kontrakulture i „promene senzibiliteta” u ponašanju, modi, muzici, u književnosti i likovnim umetnostima. One su bile sistematska reakcija na kritičku teoriju Adorna i Horkhajmera i njihov koncept industrije kulture i Markuzeov pojam jednodimenzionalnog čoveka. Od svojih početaka, studije kulture vode rat protiv koncepta visoke kulture i svih nipodaštavajućih stavova u odnosu na masovnu kulturu koja je bila osporavana i neretko dijabolizovana skoro stotinak godina u zapadnoj kulturi. Studije kulture teže da dokažu da „masovna kultura” ne može više da se tretira kao nametnuti, isključivo manipulatorski oblik dominantne kulture, a još manje kao plod zadovoljavanja

najnižeg ukusa neidentifikovane ljudske mase, osporavajući pojam mase. Taj pežorativni pojam koji homogenizuje i unižava zamenjen je saznanjem da je masa samo skup običnih ljudi sa svim grupnim i individualnim razlikama. „Kultura je obična” postaje slogan. Zajedno sa nezaustavljivim razvojem popularne kulture, ukinuti su i pojmovi kiča i šunda. Masovna kultura se više ne shvata kao strano telo, bolesna izraslina na tlu prave kulture, već postaje konstitutivni element sveobuhvatnog pojma kulture „kao načina života”, a time sastavni deo novih društvenih, ekonomskih i tehnoloških promena bez kojih je nemoguće percipirati i razumeti savremenost. Istovremeno, time legitimitet nosilaca kulture dobijaju najrazličitije društvene grupe, naročito one marginalizovane, stigmatizovane i odbačene, sasvim u skladu sa promarksističkim tezama i političkim interesovanjima.

Povezivanje ovih ideja u jedno teorijsko klupko vodilo je ka sve većem usložnjavanju konfliktnog polja kulture, koje počinje da se poima i kao „bojno polje”. Akteri borbe se umnožavaju, a ideju antagonističkog društva razdiranog klasnom borbom zamenjuje koncept agonskog društva radikalne demokratije. Tako iz vidokruga koji je označio marksizam sve više nestaje klasa, a uključuju se mnogostruke forme tlačenja i isključivanja. U spoju sa feminizmom, gej pokretom i pokretom za ljudska prava, studije kulture se sve više okreću problemima identiteta i marginalizaciji po osama rase, pola i seksualne orijentacije, dok koncept ekonomske nejednakosti zamire. Dekonstruisanja autoritativnih i opštepriznatih istina buržoaskog društva u studijama kulture, sa američkim naglaskom, skreću pažnju sa kritike modernosti na teme rase, roda, homoseksualnost, transseksualnost itd. Otvara se široko transdisciplinarno polje semiologije, tekstualne analize, analize diskursa i lakanovske metapsihologije u funkciji borbe za ljudska prava. Teorijski okvir, zasnovan na „jezičkom obrtu” kao apsolutni autoritet, udružio je feminizam, rodne studije, *queer* teoriju, postkolonijalnu teoriju i studije kulture sa istim ciljem: demistifikovati dotadašnja znanja koja su uticala na različite oblike isključivanja i marginalizacije. Doduše, SK su svoje analize u velikoj meri usredsredile na medijske tekstove, kao novi izvor znanja i upravljanja vrednostima i stavovima ljudi i to na globalnom nivou.

Deridijanska varijanta poststrukturalizma je ponudila ne samo radikalizaciju ideje o diskurzivnoj proizvodnji znanja i monopolu jezika nad stvarnošću, već je i samu diskurzivnu proizvodnju destabilizovala ističući da je nemoguće bilo koje značenje fiksirati. Sa te tačke gledišta ništa više nije moglo da se plasira kao primer za ugled, nepobitna istina, utemeljena

u prirodi i istoriji, niti u jeziku — sve se moglo dovesti u pitanje, raskrinkati kao jezička igra iza koje stoje skrivena, nedovršena, otvorena značenja koja se otkrivaju u komunikaciji moći onih koji ih proizvode i onih koji ih tumače, a ono je uvek kontekstualizovano i sklono promeni. Pokazuje se da je decentrirani subjekt postmoderne upleten u pluralitet subjekatskih pozicija, otkrivajući se u formi otvorenih identiteta, bez tačke oslonca u nekoj definisanoj socijalnoj, ekonomskoj ili kulturnoj kategoriji. On je podložan isključivanju po različitim osnovama, ali i formiranju na osnovu mnoštva konfliktnih jezičkih igara ili formi diskursa. Analize diskurzivnih tehnika marginalizovanja se usložnjavaju — *difference*, razlika, dekonstrukcija, osamostaljivanje označitelja, njihovi prepleti, sudari, intertekstualne veze rasturaju mogućnost posmatranja bilo koje kategorije sa fiksirane tačke i kao relativno omeđeni predmet tumačenja. Diskvalifikuju se binarne podele kao proizvod modernističke ideologije „belog heteroseksualnog muškarca” (falo-logcentrizam kako to naziva Derida), za koga se smatra da omogućuje ne samo sve forme tlačenja koje je proizvela i dalje proizvodi zapadna civilizacija, već i zloupotrebu jezika i pojmovu u te svrhe. Ukida se podela na žene i muškarce, Zapad i druge, prirodu i kulturu, centar i periferiju. Odnosi se razlivaju i prepliću, identiteti se tope, fragmentiraju, prelamaju. Svaki identitet je neuhvatljiv, nedovršen, otvoren prema drugome, rasprsnut, ispresecan po različitim osama roda, rase, etnije, uzrasta, pripadnosti potkulturnim grupama, seksualnog ili seksualnih opredeljenja, ili nečeg drugog. Tako na primer *queer* teorija koja je primarno zainteresovana za prelazne forme seksualnosti i rodna mešanja i preklapanja, širi svoje polje ka onim područjima kulture u kojima se prepoznaje uvrnuto, perverzno, neočekivano. Uz teoriju *kiborga* otvara se put za posthumanističko i transhumanističko tumačenje novih prepleta tehnologije i ljudskog, i nove transdisciplinarnе teorije.

Osnovna epistemološka orijentacija Studija kulture oslonjenih na poststrukturalističke teorije jezika kao agensa različitih formi isključivanja i tlačenja ostavila je izvan interesovanja ekonomske i političke, *imenovane* nosioce moći. Stvarnost se tako prepoznaje kroz *reprezentaciju* odnosa moći, skupove označavajućih praksi, sukobljenih narativa, performativnih efekata jezika, koji je uvek „fluks” i nedovršeni proces. Kulturalizacija materijalne stvarnosti, relativizovala je učinke *stvarne* stvarnosti nalazeći u jeziku i znacima njene konstitutivne elemente, tako da su relativizam i antiuniverzalizam logični pratioci radikalnog kulturalizma. Posledica toga je da su problemi istine i vrednosti isključeni iz svakog hermeneutičkog poduhvata, budući da je jezik neuhvatljiv i intertekstualno (ne)određen. Mikropolitika

simboličkih akata koji preplavljaju celokupna društva, grade multikulturalnu planetarnu civilizaciju, ispresecanu po mnogim osama i slobodnu da bira značenja svega postojećeg, da se sa njima igra, menja, poriče ili prihvata, postajući vrsta *megateksta* na kome se čita kultura poznog kapitalizma.

Fukoovska varijanta poststrukturalizma, s druge strane, insistira pre svega na diskurzivnoj upotrebi moći koja se ne svodi na odnos vlasti i potčinjenih, već se moć difuzno rasprostire u svim segmentima društva ispoljavajući se u najsitnijim detaljima svakodnevlja. Organska povezanost moći sa politikom preselila se sa realne na diskurzivnu ravan, što je čitavo društvo i kulturu impregniralo političnošću. Ukoliko je u modernizmu kultura bila izdvojena oblast „onog najboljeg što je čovečanstvo stvorilo”, a time i korektiv politike, njena suprotnost ili utočište za smisleno preživljavanje u svetu interesa, sukoba i političkih igara, sada je ona proizvodna baza sukoba i otpora. Politika je kao izvorište društvene moći, iz stvarnosti strukturalnih društvenih sukoba, javnog praktikovanja vlasti, i usmeravanja delatnosti javnog života, premeštena na plan kapilarnih odnosa moći koji se šire društvom. Odatle, svaki akt može da se tumači kao akt neposlušnosti, kao politički odgovor na forme nametanja i diskurzivnog isključivanja. Moć pobune može se naći u najsitnijim praksama, čime su obični ljudi, nekada žrtve manipulacije, sada postali kreativni, vešti, lukavi borci sa kapitalističkim društvom od koga ne mogu ili neće da pobjegnu. Odatle se pod uticajem De Sertoa ustoličila ideja da svaki vic, štos, igre grupa adolescenata u potrazi za vlastitim identitetima, pornografija, bodi-bilding, travestije različitog porekla, alternativni metodi lečenja, prihvatanje paganskih verovanja, *trash* kulturni proizvodi, tabloidi itd. — sve može da se shvati kao „gerilska pobuna produktivnih aktera”, a time suštinski *političkih* aktera koji malo-pomalo ali i neprekidno „remete prividni mir na društvenoj površini”. Kapitalizam, u takvim okvirima političkog delovanja, ostaje po strani, kao *neupitna ontološka datost*.

Uverenje da svaki akt nepokornosti u kulturi, svaki kontroverzni umetnički eksperiment, nekonformistički *life style*, sitne lične subverzije sistema i sl. imaju političke posledice, dovelo je u pitanje smisao otpora i pobune. Jer, kapitalizam sa svojim dinamičnim potrošačkim nišama, izborom stilova života, slobodnim tržištem robe i ideja, ima neograničenu moć aproprijacije svega što može da iskoristi za širenje tržišta, tako da kulturni otpori, shvaćeni na ovakav način, u studijama kulture, ostaju samo parcijalni gestovi u moru drugih, talas u bujici „buke i blebetanja” (Ransijer), trenutna provokacija ili medijska vest. Kad je sve otpor, onda ništa nije otpor, kad je sve politika, onda ništa nije politika. Tako,

mnoštvo „malih politika” zaklanja vidik ka „velikoj politici”, skrivajući nemoć otpora koje globalna potrošačka kultura i mediji uspešno neutralizuju. Tako otpor kao osnovni modus političke agensnosti na domak ruke svakoj grupi ili pojedincu na polju svakodnevnih kulturnih praksi postaje talac kapitalističkog *status quo* i garant postpolitičkog društva.

Pomenuti teorijski postulati uvode nove pojmove kao ključne za razumevanje kulture savremenog doba: *hibridizacija*, *raskorenjivanje*, *kreolizacija*. Oni su posledica prelomljenih i nefiksiranih identita, u svetu mnoštva izbora, u neizvesnom životu, u veseloj, hedonističkoj, „potrošačkoj kulturi sveta” koja meša Istok i Zapad, žensko i muško, umetnost i političku akciju, dokument i fikciju. Insistirajući na osporavanju svih „esencijalizirajućih” pojmova i posmatrajući savremenost kao mnoštvo heterogenog, fragmentarnog, hibridnog, fluidnog u svim grupnim pripadnostima, studije kulture postaju zagovornik zahteva za slobodnom fluktuacijom robe i ljudi i sa strategijom prebacivanja pojedinca iz relativno stabilnih grupe na dinamično i promenljivo tržište³. Politika koja veliča razliku postaje serija slogana o marginalizaciji, moći, diskursu i reprezentaciji, i rutinsko ponavljanje priča o dinamičnom identitetu, lišenom supstance i mogućeg istinskog političkog plana za razumevanje problema u svetu u kome vladaju nezadržive sile raskorenjivanja i hibridizacije, a da istovremeno podležu moćnim silama homogenizacije.

Stvarnost monopola sile, ekonomsko uobličavanje sveta po receptu logike neoliberalizma, nasilno širenje demokratije, tehnološke inovacije u funkciji neprekidne samoreprodukcije kapitalizma i nikad dovršene modernizacije nerazvijenih društava, basnoslovni rast nejednakosti između Zapada i drugih, katastrofalno razorena ekološka ravnoteža što, uz mnogo drugih procesa, pretvara čitav svet u *društvo rizika*, ne prepoznaju se tamo gde je izvršen transfer politike u kulturu, univerzalizma u partikularizam, istine u diskurs, vertikalnih hijerarhija u horizontalne, nacionalnog u globalno, realnog u fiktivno, utopije u distopiju, celine u fragment, esencijalnog u relativno. Teorijski postulat da svaka grupa ili pojedinac zauzimaju više različitih subjekatskih pozicija u odnosu na različite hegemonijske diskurse, usložnjava agonističko polje do nerazpoznatljivosti, uprkos činjenici da u savremenoj globalnoj Imperiji⁴ po-

³ Vinej Lal i Ašis Andi, „Predgovor”, *Budućnost znanja i kulture*, Clio, Beograd, 2012

⁴ Pojam razrađen u knjizi: Majkl Hard i Antonio Negri, *Imperija* Izdavački grafički atelje „M”, Beograd, 2005.

stoji jedna, istina rasno, rodno, kulturno, religijski heterogena nevidljiva masa u odnosu na forme moći kapitala — masa prekarijata, siromašnih, nepismenih, bolesnih, nezaposlenih i zaboravljenih. Zato se čini da odustajanje od ideje ekonomske nejednakosti, što obeležava teorijsko mišljenje u poznom dvadesetom i dvadest prvom veku, dovodi do smanjenja prostora za realne alternative koje je levica mogla da ponudi, a nije. Frederik Džejmson je u tom smislu tačno zapazio da je danas lakše zamisliti kraj sveta nego kraj kapitalizma. Levica nije postala ništa drugo do instrumentalna poluga istorijskog trijumfa kapitalizma, zadovoljavajući se svojim sigurnim mestom u akademskom svetu, isto kao i studije kulture koje je pokrenula.

Gubitku realne političke moći levice doprinosi i činjenica da se kritički govor iz parlamenata i ulice preselio u akademsku zajednicu. Danas su izvorište kritike društva univerziteti i to u najvećoj meri američki. Levo mišljenje se iz Evrope preselilo u SAD, a sa javne scene na konferencije. Levi aktivizam kao realna politička snaga pretočen je u razne varijante teorijske dekonstrukcije koja, važno je istaći, jeste sasvim u dosluhu sa promenama na planu kulture i društva koje je iznedrio neoliberalni kapitalizam, globalizacija i digitalna tehnološka revolucija. U tom smislu Teorija se i pominje kao svojevrsna *praksa* koja obezbeđuje delovanje u društvenom polju, a tu mogućnost su naročito iskoristile studije kulture i njihove razne varijante, naročito u domenu obrazovanja. Povlačenje levice u konferencijske sale i univerzitete, nevladine organizacije, udruženja građana itd. prati pojava mnoštva mikropolitika koje pripadaju levom političkom spektru, čime se ne ugrožava postojeći poredak eksploatacije i nejednakosti. Ispostavilo se da teorijsko prekomponovanje znanja koje se dogodilo i ostavilo neizbrisiv trag nije obuhvatilo sve oblike marginalizacije i potčinjavanja. Naprotiv. Slomila se veza između kapitalizma, eksploatacije i emancipacije, koji, kako Todor Kuljić pokazuje, postaju „prognani pojmovi”, vodeći politički identiteta što je vremenom ovaj diskurs, u velikoj meri, opteretilo zahtevima političke korektnosti.⁵

Doduše, u poslednje vreme jača svest o neophodnosti jačanja „levog mišljenja” u uslovima ekspanzije desnih snaga i populizma. Za sada, to je najvidljivije u aktivnostima vezanim za ekologiju, dok socijalna nejednakost, siromaštvo i eksploatacija ne samo da ostaju van vidokruga, već se neretko rešenje nalazi u neprekidnom rastu, što, opet, ugrožava planetu

⁵ Todor Kuljić, *Prognani pojmovi*, Clio, Beograd, 2018.

i služi za basnoslovno bogaćenje bogatih. Tu se krug zatvara. Zatvara se i krug u odnosima stvarnosti i njenih interpretacija. Stvarnost je eksplodirala i uvukla se u teorije o jeziku i diskursu, dovodeći ih u pitanje, jer se pokazalo da zaista postoje „objektivne” sile sa univerzalnim značenjem i značajem. A opet, njihovo prepoznavanje zavisi od interpretacije. Da li se iz ovih krugova može izaći, ili sve više oni postaju krugovi pakla?

LITERATURA

- [1] Hard, Majkl, Negri, Antonio *Imperija*, Izdavački grafički atelje „M”, Beograd, 2005.
- [2] Kešejan, Razmig, *Leva hemisfera, kartografija novih kritičkih mišljenja*, FMK, Beograd, 2016.
- [3] Kise, Fransoa, *French Theory, Fuko, Derida, Delez & co. i preobražaj intelektualnog života u SAD*, Karpos suplementa allographica, 2015.
- [4] Kuljić, Todor, *Prognani pojmovi*, Clio, Beograd, 2018.
- [5] Lal, Vinej i Andi, Ašis „Predgovor”, *Budućnost znanja i kulture*, Clio, Beograd, 2012

AUTORKINI RADOVI NA KOJE SE OSLANJA PREDAVANJE ODRŽANO U CANU 2018. GODINE

- [1] *Postkultura: uvod u studije kulture*. Beograd: Clio, 2009.
- [2] *Studije kulture: zbornik*. Beograd: Službeni glasnik, str. 11-34, 2008.
- [3] „Obrazovanje u raljama instrumentalnog uma” u *Obrazovanje, rod, građanski status*, Daša Duhaček, Katarina Lončarević i Dragana Popović (ur.), Fakultet političkih nauka, Centar za studije roda i politike, Beograd, 2014. str. 100-114,
- [4] „Kultura/politika i otpor”, u *Kultura, rod, građanski status*. Fakultet političkih nauka, Centar za studije roda i politike, Beograd, 2012. str. 3-26,
- [5] „Političnost studija kulture — putevi i stranputice” *Kultura* br.146, Beograd, 2015. str. 11-25.
- [6] Urednik tematskog broja *Studije kulture*, *Kultura* br. 146, Beograd, 2015.
- [7] “Cultural Studies — From Discourse to Reality: Case of Serbia”, *Srpska politička misao* br. 3/2018. str. 83-99.

Jelena ĐORĐEVIĆ

(IM)POTENCE OF THEORY — PROBLEM OF POLITICS IN CULTURE

Summary

This paper analyses the epistemological turn in conceptualisation of culture and politics brought by post-marxism and theories based on the “linguistic turn” as developed in the field of Cultural studies. Cultural studies integrated most of the humanities such as Anthropology, literary and art theory, as well as political theory, postcolonial, feminist, gender and queer studies. New theories involved in CS aimed to be an active force of the leftist reaction on inequalities and prejudices of the modernist ideologies. It is argued that, while theoretical “turns” changed the very ideas of culture and politics in order to encompass different sorts of injustice and subjugation, it happened that the political efficacy of the left diminished. In that sense the initial project of CS to act as a social and political force of the left, paradoxically turned to become the apologia of capitalism.

Key words: culture, politics, resistance, left, Cultural studies, theory

